

“KÂNÛN-İ ŞEHİNŞÂHÎ” TERCÜMELERİNDE RASTLANAN BAZI ÇEVİRİ HATALARI VE ONLARIN TASHİHİ

Abdüsselam UYGUR*

Özet

Bu makalede, İdris-i Bitlisî'ye ait “Kânûn-i Şehinşâhî” adlı eserin Türkçeye çevrilerindeki bazı tercüme hatalarına işaret ederek onları düzeltmeye çalıştık. Makalemizde, belirlenen hataların tamamını değil, sadece onların bir makale hacmini tecavüz etmeyecek ve maksada kâfi gelecek kısmını zikrettik.

Anahtar Kelimeler: İdris-i Bitlisî, Kânûn-i Şehinşâhî'nin Türkçeye tercümesi, tercüme hataları.

Some Translation Mistakes in The “Kânûn-i Şehinşahi” Translations and Their Correction

Abstract: In this article, we have determined some translation mistakes in the Turkish translations of the workpiece called “Kânûn-i Şehinşahi” belonging to Idris-i Bitlisi, and we also tried to make these mistakes correct. In our article; we didn't mention all of the determined mistakes, but only some of them not extending an article and sufficient for the purpose.

Keywords: Idris-i Bitlisi, Turkish translations of The Kânûn-i Şehinşâhî, translation mistakes.

Daha önce, İdris-i Bitlisî ve eserleri ile alakalı bazı bilimsel araştırmalarda tesadüf edilen yanlış kanaatleri henüz yayımlanmamış bir makalemizde tashihe çalışmıştık. Velut bir müellif olan İdris-i Bitlisî (ö.1520) ve eserleri üzerinde yapılan akademik çalışmaların uzun süre devam edeceği

* Doç. Dr., Elazığ İİ Müftülüğü Eğitim Uzmanı

kanaatindeyiz; Zira Arapça, Farsça kısmen de Türkçe kaleme alınan ve geniş bir alanı kapsayan bu tarihî şahsiyetin telifleri, hâlâ bâkir vaziyettedir. Türkçeye tercüme edilen ve devede kulak mesabesinde bulunan üç önemli eserin ise, ancak biri tam olarak, diğeri kısmen yayımlanmış; üçüncüsü ise, önemine rağmen, maalesef yayımlanma şansı bulamamıştır.

Söz konusu eserlerin ilki, Kültür Bakanlığı yayınları arasında çıkan *Selim Şâh-nâme*'dir.¹ İdris-i Bitlisî'nin girift üslubuna rağmen değerli araştırmacı Hicabi Kırılgaç, eseri oldukça düzgün bir dille Türkçeye kazandırabilmiş ve ihtiva ettiği değerli bilgilerle Türk tarihinin belli bir dönemine ışık tutan bu eserin Türkçeye tercümesiyle, takdire şayan bir hizmeti gerçekleştirmiştir.

İdris-i Bitlisî'nin Türkçeye tercüme edilen, fakat yayımlanmayan ikinci önemli eseri, *Hâtîme-i Heşt Bihîşt*'tir.² Orhan Başaran tarafından Türkçeye kazandırılan ve Türk tarihi açısından önemli bilgiler taşıyan eserin Türkçeye tercümesi, görebildiğimiz şu hataların dışında, mükemmel bir dille gerçekleştirilmiştir:

به خود گفتم به ارشاد رفیقم³

“Bir arkadaşımın delâletiyle kendi kendime şöyle dedim.”⁴

Bir defa “refik” kelimesinde “bir” sıfatını karşılayacak “yâ-yı tenkîr (belirsizlik edatı olan yâ)” geçmemektedir. İkincisi, “refik” kelimesinin İdris-i Bitlisî'nin eserlerindeki karşılığı, “akl-ı selim” veya “yoldaş, gönül”dür. O, özellikle kutsal mekânlara, padişah saraylarına ve hayırlı sonuçlara mühtedi olma sadedinde “be inâyet-i sâbika-i ezeli”, “be tevfik-i ilâhi”, “be rehnumûni-yi refik-i tarîk” ve “be irşâd-ı refik-i tarîk” gibi klavuzluk ifade eden deyimleri çok kullanır. Ancak, İdris-i Bitlisî'nin mecaz sistemini ayrı bir makale konusu yapacağımızdan, burada başka eserlerinden örnek gösterme ihtiyacı duymuyoruz.

به دفع شاه کرد ه جهد و طغیان⁵

به قاضی شد موافق رای سلطان

¹ Dr. Hicabi Kırılgaç, *İdris-i Bitlisî, Selim Şâhnâme*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001.

² Dr. Orhan Başaran, *İdris-i Bitlisî'nin Heşt Bihîşt'i'nin Hatimesi*, Atatürk Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum 2000.

³ bk. Başaran, a.g. dok.tz., metin s.54, be.921^a

⁴ bk. age., çeviri kısmı, s.181

⁵ bk. Başaran, metin s. 63, be.1072 a-b

“Sultan’ın (II. Bayezid) görüşü, kadı’nın görüşüne uygun olmuş ve Şâh’ı (Selim) defetmek için İSYAN ETMİŞ ve gayret göstermişti.”⁶

Beytin ikinci mısraındaki “tuğyân” kelimesi, “cehd kerde” fiiline atfedilerek tercüme yanlış yapılmıştır; zaten mantıken de, Padişah’ın Şehzâde’ye isyanı düşünülemez. Beyitin doğru tercümesi şöyle olmalıdır:

“Sultan (II. Bâyezid)’in görüşü, Kadı’nın görüşüne uygun düşmüş ve (Sultan), Şâh’ı (Selim’i) ve isyanı savmaya gayret etmiş- daha doğrusu “ederek”; çünkü “Kerden”, burada zarf-fiil olarak kullanılıyor ve mana müteakip beyitte tamamlanıyor”.

İdris-i Bitlisî’nin Türkçeye çevrilen önemli eserlerinden sonuncusu ise *Kânûn-i Şehinşâhî* adlı ahlaki eserin Farsçadan Türkçeye tercümesidir. Buradaki “sonuncusu” ifadesi, kronolojik açıdan değil, bu eseri makalemizdeki önemine binaen gruplandırılmamız bakımından kullanıldı; zira bu eserin tercümesi, tarih bakımından, yukarıda zikredilen diğer iki önemli eserden daha önce gerçekleştirilmiştir.

Makalemizin omurgasını oluşturan bu üçüncü tercüme, bünyesinde barındırdığı pek çok hata yüzünden, yaptığımız tasnifte üçüncü sıraya kondu. Zaten makalemizin taşıdığı amaç da, bu eserin tercümelerinde görülen birçok hatanın ancak bir kısmına değinerek onları düzeltmeye çalışmaktan ibarettir.

Adı geçen eser, önce Hasan Tavakkoli tarafından Türkçeye çevrilmiş;⁷ bilahare Mehmet Bayrakdar, *Kânûn-i Şehinşâhî*’nin ikinci bölümü ile eserin baş taraflarındaki 32 beyitlik bir kasideyi tercüme ederek yayımlamış⁸; aynı yıl Ahmet Akgündüz, *Kânûn-i Şehinşâhî*’nin tıpkı basımını da yaparak eseri özet bir tercümeyle birlikte yayımlamıştır.⁹ İdris-i Bitlisî’ye ait bu eserin tam metnini yayımlamakla, ilim dünyasında bu vadiye bir ilki gerçekleştiren Ahmet Akgündüz’ün yaptığı çeviri, özet bir tercüme olduğundan, makalemizde buna temas etmeyeceğiz.

Şimdi bu girişten sonra, *Kânûn-i Şehinşâhî*’nin yukarıda zikredilen tam ve kısmî tercümelerinde görebildiğimiz pek çok hatanın bir makale çerçevesinde ancak bir kısmına işaret ederek onları tashihe geçebiliriz:

⁶ bk. a.g.e., çeviri kısmı, s.191

⁷ Hasan Tavakkoli, *İdris-i Bitlisî’nin Kânûn-i Şehinşâhî’si’nin Tenkidli Neşri ve Türkçeye Tercümesi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1974.

⁸ Doç. Dr. Mehmet Bayrakdar, *Bitlisli İdris*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991.

⁹ Prof. Dr. Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri*, Fey Vakfı Yayınları, İstanbul 1991.

شہ عالی تبار از آل عثمان بجسم سلطنت در رتبه جان¹⁰

“Âl-i Osman’ın soylu yüce şahı, saltanat cismine ruh makamındadır.”¹¹

“Âl-i Osman’ın soylu yüce şahı,
Saltanat cismine ruh makamındadır.”¹²

Birinci mısradaki geçen “âlî-tebâr”, “şeh”in sıfatı olup müfret hükmünde ve “asil” manasındadır. Tercümelerin her ikisinde de “soylu” ve “yüce” sıfatları arasında virgül veya “ve” bağlacı kullanılmadığına göre, “soylu yüce” bileşik sıfat olarak düşünülmüş -ki zaten bileşik sıfattır-; ancak “soylu yüce” karşılığındaki bu bileşik sıfat, iki ayrı sıfat çağrışımına yol açacak şekilde tercüme edilmiştir.

کف او با کرم توام فتاده¹³

“Avucu ile cömertlik birlikte düşmüştür.”¹⁴

“Avucu ile Cömertlik birlikte düşmüştür.”¹⁵

“Tev'em” kelimesi “ikiz” manasında Arapça bir isimdir; mecâzen “eş” ve “benzer” demektir. “Oftâden” ise “Farsçada yalnız başına tam fiil olarak kullanıldığında, “düşmek” manası ifade eder; ancak, bir isim veya isim soylu bir kelimeyle birlikte birleşik fiil olarak kullanıldığında, “olmak” manası taşır. Bu durumda “tev'em oftâde” ’yi, “ikiz olmuş” şeklinde tercüme etmek gerekir.

زروی چون زرو اشک گهر بار بسلك نظم بردم يك كمروار¹⁶

¹⁰ bk. İdris-i Bitlisî, Kânûn-i Şehinşâhî, Süleymaniye/ Esad Efendi 1888/2, 93^b

¹¹ bk. Tavakkoli, s.7

¹² bk. Bayrakdar, s.87

¹³ bk. Kânûn-i Şehinşâhî, 93^b

¹⁴ bk. Tavakkoli, s.8

¹⁵ bk. Bayrakdar, s.88

¹⁶ bk. Kânûn-i Şehinşâhî, 94^a

“Yüzüm sarı, gözlerimden iri göz yaşları akarken. Bütün vücudumla şiir yazmaya başladım.”¹⁷

“Yüzüm sarı, gözlerimden iri göz yaşları akarken,
Bütün vücudumla şiir yazmaya başladım”¹⁸

Beyitte apaçık bir teşbih sanatı vardır. Bu sanatı yabana atarak yapılan her tercüme, şairin edebî şahsiyetine hakaret ve onun sanat kudretini tahkir sayılır. Bu, eseri bir başka dile çevrilen sanatçıya ve ona ait edebî metne sadakatsizliğin en açık örneğini teşkil eder. Beyitte vech-i şebeh belirtilmediği hâlde, tercümeyle bu “sarı” sıfatı esas alınmıyor; yüz’ün altına teşbihi, görmezden geliniyor. “İnci yağdıran göz yaşlarının ve altın gibi saf yüzün bir kemer gibi nazmı ipine çekilmesi” nerede, yukarıdaki her iki tercümede bu güzel sanatı örten kaba ve yanlış söyleyiş nerede? Beytin doğru tercümesi şöyledir:

“Altın gibi yüz ve inci yağdıran gözyaş(lar)ını bir kemer gibi nazmı ipine götürdüm.”

شده نامش چو قانون شهنشاه شود دستور نامه نزد هر شاه¹⁹

“Onun adı KANUN-İ ŞEHİNŞAH olup. Her padişahın yanında bir Kanun kitabı olur.”²⁰

“Onun adı KANUN-İ ŞEHİNŞAH olup,
Her padişah’ın yanında bir Kanun kitabı olur.”²¹

Beytin birinci mısraı, sebep bildiren bir yan cümleciktir. Buradaki sebep gösteren “Çü” edatı göz ardı edildiği için, sonuç cümlesi olan ikinci mısra, tercümede temel cümle olma özelliğini kaybederek bir sıralı cümle durumuna düşmüştür. Beytin doğru tercümesi şöyledir:

“Mademki ismi “Hükümdarın Kanunu” olmuş; (öyleyse bu kitap), her hükümdarın yanında bir kanunnâme (hükümünde)dir.”

¹⁷ bk. Tavakkoli, s.9

¹⁸ bk. Bayraktar, s.89

¹⁹ bk. Kânûn-î Şehinşâhî, 94”

²⁰ bk. Tavakkoli, s.9

²¹ bk. Bayraktar, s.89

چون از بیان مقدمات سابقه عیان شد که اشرف موجودات انسان است و افضل افراد انسان آنکه شایسته مرتبه خلافت و سلطانی است و موصوف به ملکات پسندیده جهت شرافت و سرفرازی میان عالم امکان , اکنون²²

...

“Geçmiş açıklamalardan anlaşıldı ki, yaratıkların en şereflişi insandır. İnsanların en faziletlisi, hilâfet ve sultanlık makamına layık ve beğenilen sıfatlarla dünyada görülenler arasında şan ve şerefli olmak için vasıflanmaktadır.”²³

“Geçmiş açıklamalardan anlaşıldı ki,yaratıkların en şereflişi insandır. Dünyada görülen şeyler arasında insanların en faziletlisi hilafet ve sultanlık makamına layık ve beğenilen vasıflarla vasıflanması gerekir.”²⁴

Farklı hatalarla yapılan tercümelelerdeki ifade bozukluklarını okuyucunun takdirine havale ederek metnin doğru tercümesini vermekle iktifa etmek istiyoruz:

“**Mademki** geçen mukaddimelerin beyânından, varlıkların en şereflişinin insan olduğu ve insan fertlerinin en faziletlisinin, imkân âlemindeki varlıklar arasında şerâfet ve efendilik bakımından övülecek melekelerle vasıflanmış bulunan ve hilafet ile hükümdarlık mertebesine layık olan kimse olduğu belirlendi ;... şimdi...”

ملک او را مکن بچور خراب	آنکه چشمش نمیرود در خواب
و اندران خانه شرمسار شوی ²⁵	که درین خانه بی وقار شوی

“Gece uyumayan kişinin, zulüm ile mülkünü harap etme.

Bu dünyada vakarsız olursan, o dünyada utanan olursun”²⁶

²² bk. Kânûn-i Şehinşâhî, 104^b

²³ bk. Tavakkoli, s.41

²⁴ bk. Bayrakdar, s.61

²⁵ Kânûn-i Şehinşahi, 104^b

²⁶ Tavakkoli, s.41

“Gece uyumayan kişinin,
Zulüm ile mülkünü harap etme,
Bu dünyada vakarsız olursan,
O dünyada da utanan olursun.”²⁷

Şiirin üçüncü ve dördüncü mısraları, şart ve cevap cümleleri olarak algılanmış, dolayısıyla her iki tercüme de hatalı olmuştur. Halbuki ilk iki mısra, bir nehiy cümlesidir; son iki mısra ise, nehyin cevabı olarak sonuç bildiren bir sıralı cümledir. Buna göre, tercümenin doğru şekli şöyle olur:

“Gözüne uyku girmeyenin mülkünü, zulümle harap etme; sonra bu dünyada vakarsız, öteki dünyada da mahcup olursun.”

ز پیشینیان سیرت آموختند²⁸

ملوک ار نکو نامی اندوختند

“Padişahlar iyi olmadan, şan sahibi oldular. Geçmişlerden ahlakı öğrendiler.”²⁹

“Padişahlar iyi olmadan, şan sahibi oldular,
Geçmişlerden ahlakı öğrendiler.”³⁰

Her iki tercümede de birinci mısradaki “eger” şart edatının muhaffefi olan “er”, harf-i izâfe olan “ez” şeklinde okunarak beyit yanlış tercüme dılmıştır; mamafih metindeki “er”, “ez” olsaydı bile, birinci mısradaki “iyi olmadan”ın, “ünden” veya “şandan” biçiminde tercüme edilmesi gerekirdi; zira cümlede apaçık bir telif zaafı görülmektedir. Beytin doğru tercümesi şudur:

“Hükümdarlar, eğer iyi ad bıraktularsa; bu, öncekilerden (seleflerinden) güzel ahlakı öğrenmiş olmaları sebebiyledir.”

که تو بمردی بر نفس خود ظفر یابی³¹

ترابه ملک ادب تهنیت کنم روزی

²⁷ Bayrakdar, s.61

²⁸ Kânûni Şehinşâhî, 105^h

²⁹ Tavakkoli, s.42

³⁰ Bayrakdar, s.62

*“Seni bir gün edep ülkesinde kutlayacağım. Sen kişiliğinle, kendi nefesine zafer kazanırsın.”*³²

*“Seni bir gün edep ülkesinde kutlayacağım,
Sen kişiliğinle, kendi nefesine zafer kazanırsın.”*³³

Beytin doğru tercümesi, **“Seni edep ülkesinde, nefesine karşı yiğitçe zafer kazandığın gün kutlarım”**. şeklindedir. Belli ki ikinci mısradaki “ki-yi beyâniye” den sonraki kısmın tamamının “rûz” a sıfat ve “rûz” isminin sonundaki “yâ”nın “işâret yâ”sı olduğu anlaşılmamış ve “rûzî” kelimesi “-dığı gün” biçiminde değil de, “bir gün” diye tercüme edilmiştir.

هر کوز صدق دم زند اگر یک نفس بود چون صبح روشنی جهانیش در قفاست³⁴

*“Her kimin doğrulukla aldığı nefes, bir nefes de olsa, sabah aydınlığının arkasında bir dünya vardır.”*³⁵

*“Her kimin doğrulukla aldığı nefes, bir nefes de olsa,
Sabah aydınlığının arkasında bir dünya vardır.”*³⁶

Beytin doğru tercümesi şöyledir:

“Kim doğruluktan bir nefes bile dem vursa, onun (o nefesin) ardında aydın sabah gibi bir dünya vardır.”

Görüldüğü gibi “aydın sabah”ın başındaki “çûn” teşbih edatı hiç hesaba katılmamış; “sobh-ı rûşenî” sıfat tamlaması, “rûşeni-yi sobh” şeklinde isim tamlaması olarak, hem de cevherî fiil ile cümlenin yüklemi durumunda bulunan “kafâ” kelimesi de bu isim tamlamasına eklenerek “der kafâ-yı rûşeni-yi sobh” biçiminde anlaşılmalı ve yanlış üstüne yanlış yapılmıştır.

³¹ K. Şeh., 105^a

³² Tavakkoli, s.43

³³ Bayrakdar, s.63

³⁴ Kânûni Şehîşahi, 105^b

³⁵ Tavakkoli, s.43

³⁶ Bayrakdar, s.63

تیغ جهلست در غلافش کن نفس اگر شوخ شد خلافش کن
عقل و دین عذر آن تواند خواست³⁷ شهوتی کز مقام دانش خواست

“Nefsin eğer çirkinse arzusunu yapma. O, cehalet kılıcıdır, kılıfına koy.”

“İlim bakımından bir şehvet istenirse, akıl ve din onun kusurunu kabul edebilir.”³⁸

“Nefsin eğer çirkinse, arzusuna yapma.
O, cehalet kılıcıdır, kılıfına SAY.
İlim makamından bir şehvet istenirse,
Akıl ve din onun kusurunu kabul edebilir.”³⁹

“Şûh, Farsçada her ne kadar taşıdığı “çerk: kir ve yaradan akan irin”⁴⁰ manalarıyla “çirkin” sıfatını çağrıştırırsa da, yaygın anlamı boşboğaz, arsız, hayasız, küstah, şen şakrak;⁴¹ hareketlerinde serbest, neşeli, şen ve oynak (kadın), hayasız (kadın)⁴² dır. Bu durumda “nefsin eğer çirkinse”, “nefs eger şûh şod”un, karşılığı değildir; bu ibarenin “nefis kabarırsa, küstahlaşır veya arsızlaşır” diye tercüme edilmesi gerekir.

İkinci beyit, bir şart ve cevap cümlesi değildir. “şehvet”in sonundaki işaret ya’sı ve onu takip eden “beyâniye ki’si”nden sonraki kısım, cümle halinde “şehvet”e sıfat olur; yani mısraın anlamı “ilim makamını arzulayan - ilim makamına meyleden- şehvet” şeklindedir. Bu ise, bir cümle değil, son mısrayla birlikte oluşan cümlenin bir tamamlayıcı unsurudur.

Son mısradan da “Akıl ve din onun kusurunu kabul edebilir” anlamı çıkmaz. Farsçada “özr hwâsten” veya “ma’zeret hwâsten” özür dilemek manasında kullanılır. Akıl ve din için “özür dilemek” söz konusu

³⁷ Kânûni Şehinşâhî, 106^b

³⁸ bk. Tavakkoli, s.46

³⁹ bk. Bayrakdar, s.65

⁴⁰ bk. Dr. Muhammed-i Mu’în, *Ferheng-i Farsi-yi yekcildi*, Tahran 1381, “çerk” ve “rîm” md.leri s. 373,522

⁴¹ bk. Mu’în, s.629

⁴² bk. Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara 2002, s.1003

olamayacağına göre, ya bu iki kelimeyi bileşik fil tarzında düşünmeyecek ve “özr”ü “bahane”⁴³ manasında alarak mısrayı “Akıl ve din onun bahanesini isteyebilir” tarzında tercüme edeceğiz; ya da “özr”ü tamlamalı, yani “özr-i ân” biçiminde “hwâst” fiili ile oluşan bileşik fiilin bir parçası olarak değerlendirip “özr-i kesî râ- veya öZR-i çîzî râ hwâsten” tarzında anlayarak tercüme edeceğiz ki doğrusu da budur.

Farsçada “özr-i kesî râ- veya öZR-i çîzî râ-hwâsten” “reddetmek, ihrac etmek, işine son vermek; okuldan, işten vs.’den atmak, kabul etmemek, yol vermemek” gibi anlamlara gelir.⁴⁴

Bu durumda ikinci beyti doğru olarak şöyle tercüme edebiliriz: **“Mümkündür ki akıl ve din, ilim makamına meyleden şehvete (de) cevaz vermez”.**

Bu tercüme, her aşırılığı rezilet, her fazileti de iki aşırı ucun ortasında bulunan itidâl olarak değerlendiren İdris-i Bitlisî’nin anlayışına da uygun düşer. Zaten şiirin tamamına hâkim olan ana fikir de, gazap ve şehvet kuvvetlerinin dizginlenip orta noktaya çekilmesidir. Ancak, her iki mısradaki da redif olarak geçen “hwâst” fiilinin müstensihler tarafından yanlış imla edildiği kanaatini de taşıyoruz. Bizce birinci mısranın sonundaki “hwâst”ın, “hâst” olması, mana bakımından daha isabetli görülmektedir. Böyle düşünülmesi hâlinde, mısradaki ifade şöyle anlaşılır: “*ilim makamından kalkan- yükselen, ayağa kalkan; doğan – şehvet*”.

شجاعت است ز شاهان مدار در تمکین ز تیغ شاه بود تخت سلطنت رنگین⁴⁵

“Şahların şecaati vasıtasıyla memleketin idaresi mümkün olur. Şahın kılıcından Sultanlık tahtı yükselir.”⁴⁶

“Şahların şecaati vasıtasıyla, memleketin idaresi mümkün olur;
Şahın kılıcından sultanlık tahtı yükselir.”⁴⁷

Birinci mısradaki, “şecaat” için bir vasıta eki mevcut değildir; “memleketin idaresi mümkün olur” u karşılayacak bir kelime grubu da bulunmamaktadır. İkinci mısradaki vurgulanmak istenen “sultanlık tahtı” değil,

⁴³ bk. Mu’in, s.676; Dr. Mehşîd-i Muşîrî, *Nehostin ferheng-i zebân-ı Fârsi-yi elifbâyî- kıyâsî*, Tahran 1374, s. 713

⁴⁴ bk. Mehşîd-i Muşîrî, s.713; Ebu’l-Hasan-ı Necefi, *Ferheng-i Farsi-yi ‘âmiyâne*, Tahran 1378, II/ 1015 ve I/ 391’deki “cevâb kerden” md.

⁴⁵ Kânûni Şehinşâhî, 107^a

⁴⁶ Tavakkoli, s.47

⁴⁷ Bayrakdar, s.66

“şah’ın kılıcı” ‘dır ; dolayısıyla tercümede, onun yükleme en yakın yerde bulunması gerekir. Beytin doğru tercümesi ise şudur:

*“Şahlar için temkinde dolaşma – vakar’da seyretme – şecaattir.
Saltanat tahtı, şahın kılıcıyla güzelleşir – parlar-.”*

به احسان توان کرد و وحشی به قید

به بخش ای جوان کادمی زاده صید

که نتوان بریدن به تیغ این کمند⁴⁸

عدورابه الطاف گردن به بند

“Ey genç bağışla ki insanoğlu ihsanla, vahşi (hayvan) tuzakla avlanabilir.

“Düşmanın latifelerle boynunu bağla. Bu kemend kılıç ile kesilmez.”⁴⁹

“Ey genç; bağışla ki insanoğlu

İhsanla, vahşi hayvanı tuzakla avlayabilirsin.

Düşmanın latifelerle boynunu bağla

Bu Kemend kılıç ile kesilmez.”⁵⁰

Tavakkoli, birinci mısradaki “tavân kerd”i doğru tercüme etmiş; fakat Bayrakdar’ın 2. Tekil şahıs çekim ekiyle verdiği tercüme yanlıştır. Üçüncü mısradaki “eltâf” kelimesi ise, her iki çeviride de hatalı tercüme edilmiştir; Zira bu kelime, “latîfe”nin değil, “lutf”un çoğuludur. Zaten bu kelimenin tekil olarak “lutf” şeklinde ve müteradifleri olan “cûd” ve “kerem” ile birlikte bir sonraki mısra zikredildiği de görülmektedir. Buna göre mısraın doğru tercümesi, **“Düşmanın boynunu lütuflarla – ihsan ve bağışlarla – bağla”** biçiminde olur.

⁴⁸ Kânûnî Şehinşâhî, 109^b

⁴⁹ Tavakkoli, s.55

⁵⁰ Bayrakdar, s.73

به بخش مال و مترس از کمی که هر چه ده

جزای آن به یکی ده ز دارگریاب⁵¹

“*Mal bağışla, azalmasından Korkma, her ne verirsen onun bir’e karşılığının, onunu Allah’tan bulursun.*”⁵²

“*Mal bağışla, azalmasından korkma,
Her ne verirsen onun bire karşılığını Allah’tan bulursun.*”⁵³

Tavakkoli’nin cümlesi, bozuk olmakla birlikte, mana bakımından Bayrakdar’ın tercümesinden daha doğrudur. Beyitin düzgün ve maksadı ifadeye en uygun tercümesi şöyledir:

“Mal bağışla (malından i’tâ ve ihsanda bulun) ve (kendisinden verdiği malın) azalmasından korkma; çünkü onun (verdiğinin) karşılığını, âdil olan Allah’tan bir’e on nisbetinde bulursun.”

کرم کن به هرکس که خواهد بدست⁵⁴

“*Herkese kerem et, her kim olursa olsun.*”⁵⁵

“*Herkese Kerem et, her kim olursa olsun.*”⁵⁶

Farsçada “*kim olursa, olsun*”un karşılığı, “*Her ke bâdâ bâd*” dır. Mısraın düzgün karşılığı ise, şudur:

“Fayda – yardım – isteyen herkese cömert davran.”

⁵¹ Kânûn-i Şehinşâhî, 109^a

⁵² Tavakkoli, s.53

⁵³ Bayrakdar, s.72

⁵⁴ Kânûn-i Şehinşâhî, 110^a

⁵⁵ Tavakkoli, S.55

⁵⁶ Bayrakdar, s.74

مخافتة أن تعطى فرادى او توأما⁵⁷

رأت جوده شهباً التجوم فتسترت

“Gecenin yıldızları onu kerem ve bahşişin gibi gördü. Kendilerini birli ikili bağışlamadan korkup, gizlendiler.”⁵⁸

“Gecenin yıldızları onu kerem ve bahşişleri gibi gördü. Kendilerini, onun birli-ikili bağışlamasından korkup gizlediler.”⁵⁹

Bir defa birinci mısradaki “yıldızların parlak şûleleri”, fâil; cümlenin nesnesi ise, “cûdehu- onun, yani sultanın keremi-“ dir.

Birinci tercümede, ilk cümlenin nesnesi zikredilmemiş; ikinci cümledeki hata ise, “kendilerini..... gizlendiler” tarzında bütün çıplaklığı ile göze batıyor. İkinci tercüme ise, ancak bu kadar bozuk olabilir. Beytin doğru tercümesi şöyledir:

“Yıldızların parlak şûleleri, O’nun (sultan’ın) keremini gördü de, birer ikişer ihsan etmek korkusundan (cimri görünme endişesinden) dolayı gizlendi.”

لاله وش ژاله اش بود زاهر⁶⁰

هر که شرم از رخس بود ظاهر

“Utanmanın, yüziünden belli olduğu kimse. Lâle gibi yüzi, nemden çiçeklenir.”⁶¹

“Utanmanın, yüziünden belli olduğu kimse,
Lâle gibi yüzi, nemden çiçeklenir.”⁶²

Bu beyitte de açıkça görüldüğü gibi bir teşbih sanatı vardır; fakat benzetilen unsur değil de, kendisine benzetilen unsur söylenerek bir açık istiare yapılmıştır. Utangaç insanın yüzündeki ter damlalarının benzetildiği “jale”,

⁵⁷ Kânûn-i Şehinşâhî, 110^b

⁵⁸ Tavakkoli, s.57

⁵⁹ Bayrakdar, s.75

⁶⁰ Kânûn-i Şehinşâhî, 112^a

⁶¹ Tavakkoli, s.60

⁶² Bayrakdar, s.78

cümlede fail durumundadır. Cümlenin yüklemi ise “zâhir buved” dir ki bu, “nemlenmek” manasına gelmez; “çiçek olur, çiçektir” manası taşır. Buna göre, beytin düzgün karşılığı şudur:

“Hayâsı, yüzünden belli olanın çiyleri (yüzündeki ter damlaları), lâle gibi çiçek olur“

در ثبات قدم چو کوه شکوه حلم ازو کرده وام سایه کوه⁶³

“Yüce dağ gibi ayağının sabit olmasında. Onun hilminden dağın gölgesi, borç almıştır.”⁶⁴

“Yüce dağ gibi ayağının sabit olmasında,
O’nun hilminden dağın gölgesi, borç almıştır.”⁶⁵

Beytin her mısraı bir cümle hükmündedir ve her iki mısraın sonundaki “est” cevheri fiili hazfedilmiştir. Buna göre beytin doğru tercümesi şöyle olmalıdır:

“(Sultan), dirençte (sarsılmamada, vakar ve temkinde) görkemli dağ gibidir. Dağın gölgesi, hilmi O’ndan (Sultan’dan) ödünç almıştır.”

هوشدار [اوفو ابعهدی] گوش دار تاکه [اوف ابعهدکم] آمد به کار⁶⁶

“Ey, Akli başında “Ahdini yerine getir kulak ver. Neticede, “Ahdinizi yerine getiririm” işine yarar.”⁶⁷

“Ey akli başında,
Ahdini yerine getir, kulak ver;
Netice de “Ahdinizi yerine getiririm” işine yarar”⁶⁸

⁶³ Kânûn-i Şehinşâhî, 113^a

⁶⁴ Tavakkoli, s.64

⁶⁵ Bayrakdar, s.81

⁶⁶ Kânûn-i Şehinşâhî, 115^a

⁶⁷ Tavakkoli, s.69

Beytin her iki mısraında bulunan Arapça ibarelerin⁶⁹ birinci mısradaki bulunana “emir”, ikinci mısradaki bulunan Arapça ibare ise, birinci mısradaki Arapça ibarenin cevabıdır; yani ikisi birden bir şart ve cevap cümlesidir. Beytin kendisi de bir şart ve cevap cümlesidir. Ayrıca, her iki tercümede de “ahdini” diye tercüme edilen “ahdî” ‘nin, “ahdimi” diye çevrilmesi gerekirdi. “Be kâr âmed” fiilinin karşılığı da “işine yarar” değil, “işe yaradı”dır. Aslında tercüme hatalarının yanında, metinde müstensih hatası da görülüyor; zira Farsça dil bilgisi kurallarına göre yukarıda bahsettiğimiz fiilin mazi değil, muzari sıygasında, yani “be kâr âyed” şeklinde gelmesi gerekmektedir. Buna göre beytin doğru karşılığı şöyledir:

“Ey akıllı, - Ahdimi yerine getiriniz-’e kulak ver ki – Ahdinizi yerine getireyim-, işe yaraya!”

Buraya kadar verdiğimiz ve tashihe çalıştığımız hatalı örnekleri çoğaltmanın fuzulilik olacağına inanıyoruz. Zaten amacımız da, bu hatalara dikkat çekerken ciddi bir tenkitli neşri bulunmayan eserin, edisyon kritiğinin yeniden yapılması ve tekrar Türkçeye düzgün bir dille çevrilmesi zaruretine ilişkin kanaatimizi netice olarak ortaya koymaktır. Yaptığımız alıntıların, adı geçen araştırmacıların her iki dile de hâkim olmadıkları sonucunu ortaya koyması bakımından, bizi bu kanaati taşımada haklı göstereceği umudunu taşıyoruz.

KAYNAKÇA

- AKGÜNDÜZ, Ahmet, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukuki Tahlilleri*, Fey Vakfı Yayınları, İstanbul 1991.
- BAŞARAN, Orhan, *İdris-i Bitlisî'nin Heşt Bihîştî'nin Hatimesi*, Atatürk Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum 2000.
- BAYRAKDAR, Mehmet, *Bitlisli İdris*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991.
- BİTLİSÎ, İdris, *Kânûn-î Şehinşâhî*, Süleymaniye / Esad Efendi, F.Y. 1888/2.
- DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca - Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara 2002.
- KIRLANGIÇ, Hicabi, *İdris-i Bitlisî - Selim Şâhname*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001.
- MU'İN, Muhammed, *Ferheng-i Fârsi-yi Yekcildî*, Tahran 1381.
- MUŞİRÎ, Mehşîd, *Nohostin Ferheng-i zebân-ı Fârsi-yi elifbâyî- kıyâsi*, Tahran 1374.
- NECEFÎ, Ebu'l- Hasan, *Ferheng-i Fârsi-yi âmiyâne*, C.I-II, Tahran 1378.
- TAVAKKOLÎ, Hasan, *İdris-i Bitlisî'nin Kânûn-î Şehinşâhî'sinin Tenkidli Neşri ve Türkçeye Tercümesi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1974.

⁶⁸ Bayrakdar, s.85

⁶⁹ Bu ibareler, Kur'ân, II/40'dan alınmıştır.